

Video-hometraining en video-interactiebegeleiding

Video-hometraining en video-interactiebegeleiding

Een introductie van de methodieken

Naar J. Dekker en H. Biemans (1994)

Associatie voor Interactiebegeleiding en Thuisbehandeling (AIT)

Marij Eliëns (redactie)

Met bijdragen van

Josine Dekker (Hogeschool InHolland)
Marije van Hoeckel (Fontys Hogescholen)
Margaret van Ruitenbeek (AIT)
Ton Stroucken (AIT)
Gontien Wetselaar (Hogeschool Leiden)

Video-hometraining en video-interactiebegeleiding

Een introductie van de methodieken

Associatie voor Interactiebegeleiding en Thuisbehandeling (AIT)

Marij Eliëns (redactie)

ISBN 978 90 8850 605 5

NUR 840

© 2017 Associatie voor Interactiebegeleiding en Thuisbehandeling (AIT) / BV Uitgeverij SWP

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot Uitgeverij SWP (Postbus 12010, 1100 AA Amsterdam-Zuidoost) te wenden.

INHOUD

VOORWOORD	9
INLEIDING	11
1 BASISCOMMUNICATIE	13
1.1 De behoefte om te communiceren is aangeboren	13
1.2 De kernpunten van basiscommunicatie	15
1.2.1 Cluster 1: Initiatief en ontvangst	17
1.2.2 Cluster 2: Uitwisseling in de kring	21
1.2.3 Cluster 3: Overleg	25
1.2.4 Cluster 4: Conflicthantering	27
1.3 Analyse van de basiscommunicatie	28
1.4 Samenvatting	31
2 VIDEO-HOMETRAINING (VHT)	33
2.1 Ontstaan van VHT	34
2.2 Uitgangspunten van VHT	34
2.2.1 Kinderen nemen vanaf de geboorte initiatieven om contact te maken	35
2.2.2 Ouders en kind hebben een fundamentele betrokkenheid	35
2.2.3 Ouders zijn actief en intuïtief	35
2.2.4 Elk kind heeft behoefte aan aandacht en contact met zijn ouders en geniet daarvan	36
2.2.5 Ouders willen een prettige gezinssfeer en zijn gericht op geslaagd contact	36
2.3 Doelstellingen van VHT	38
2.4 Doelgroepen	40
2.5 Werkwijze van VHT	40
2.5.1 Methodisch kijken naar videobeelden bij VHT en VIB; de interactieanalyse	41
2.5 Afsluiting	45
2.6 Aandachtsvelden binnen video-hometraining	45
2.6.1 Aandachtsveld: Het dagelijks gezinsleven	46

2.6.2	Aandachtsveld: De ontwikkeling van het kind	48
2.6.3	Aandachtsveld: De ontwikkeling van de ouder(s)	50
2.6.4	Aandachtsveld: Het maatschappelijk functioneren	51
2.7	Concretisering in trajectplannen	52
2.8	Samenvatting	53
3	VIDEO-INTERACTIEBEGELEIDING	55
3.1	Wat is video-interactiebegeleiding?	56
3.1.1	Ontwikkeling van video-interactiebegeleiding	57
3.1.2	Visie en doel van video-interactiebegeleiding	59
3.1.3	Gebruik van de termen video-interactiebegeleiding en video-hometraining	59
3.2	Beschrijving van video-interactiebegeleiding	61
3.2.1	Aspecten van video-interactiebegeleiding	61
3.2.2	Posities binnen video-interactiebegeleiding	63
3.3	Uitgangspunten	66
3.3.1	Activerend werken	66
3.3.2	Doel-, vraag- en oplossingsgericht werken	67
3.4	Bewustwording en reflectie	69
3.5	Terugkijken naar de beelden	70
3.6	Samenvatting	71
4	THEORETISCHE ACHTERGRONDEN	73
4.1	Onderzoek	74
4.2	Theoretische onderbouwing	76
4.2.1	De relatie tussen moeder en kind	76
4.2.2	Wederkerigheid	77
4.2.3	Affect attunement	77
4.2.4	Prespeech	78
4.2.5	Match, rematch en mismatch	78
4.2.6	Protoconversation	79
4.2.7	Betrokkenheid (engagement)	80
4.2.8	De vroege taalontwikkeling	80
4.2.9	Theoretische concepten en VHT	81
4.3	Intuïtief ouderschap	82
4.3.1	Samenspel	82
4.3.2	Responsiviteit	83
4.3.3	Afstemming	83
4.3.4	Ondersteuning van nieuwe vaardigheden	83
4.3.5	Een gesynchroniseerde cyclus	84

4.4	Verstoringsen in de interactie tussen ouder en kind	84
4.5	Empowerment	85
4.6	Theorieën over sensitiviteit/responsiviteit	86
4.7	Neurobiologische theorieën	88
4.8	Theorieën over hechting	90
4.9	VHT op basis van meerdere theorieën	94
4.10	Samenvatting	98
5	TOEPASSINGEN	99
5.1	Video-analyse centraal bij video-hometraining en video-interactiebegeleiding	99
5.2	VIB gericht op (kinder)opvang	101
5.3	VIB gericht op de gezondheidszorg	103
5.4	K-VHT gericht op jonge kinderen	104
5.5	VHT gericht op integrale zorg in gezinnen met kinderen in de basisschoolleeftijd	106
5.6	VHT en VIB gericht op kinderen met een fysieke, visuele of verstandelijke beperking	109
5.7	VHT gericht op complexe problematiek	111
5.8	VIB gericht op pleegzorg en adoptie	115
BIJLAGEN		
Bijlage 1	Basiscommunicatieschema	121
Bijlage 2	Bouwstenen van hechting	122
Bijlage 3	Activerend terugkijken. Video-opnames nabespreken met een ander	123
Bijlage 4	Verklarende woordenlijst	125
Bijlage 5	Bronnen	133
Bijlage 6	Algemene informatie (organisatie en opleiding; website)	139

VOORWOORD

Dit introductieboek is een bewerking van *Video-hometraining in gezinnen* (Dekker & Biemans, 1994). In dat boek beschreven Dekker en Biemans de kern van de methodiek. Inmiddels is de methodiek verspreid in Nederland en doorontwikkeld in alle werkvelden en disciplines die met zorg, onderwijs en opvoeding voor jeugdigen te maken hebben. Daarnaast wordt de methodiek ook toegepast bij volwassen cliënten als het gaat om gehandicaptenzorg. Ook binnen de ouderenzorg wordt gewerkt met video-interactiebegeleiding.

In dit boek beschrijven we de kern van de methodiek zoals die op dit moment wordt toegepast. Voor elk werkveld waar de methodiek ingezet wordt, geven we een beknopte beschrijving (zie hoofdstuk 5).

Voor verdere verdieping van elk werkveld verwijzen we naar de specifieke handelingen die gepubliceerd werden in de loop der jaren en die een uitgebreide en nauwkeurige beschrijving geven van de inzet van video-hometraining en video-interactiebegeleiding in het betreffende werkveld.

Dit introductieboek kwam tot stand dankzij de vele (interne) notities van professionals die werken met de methodiek in de praktijk en opleiders die de professionals opleiden tot video-hometrainers en/of video-interactiebegeleiders. In het kader van dit introductieboek hebben we deze notities verzameld en de kernbegrippen bij elkaar gebracht.

Voor zover bekend worden de auteurs gerefereerd. Van niet alle gebruikte notities is duidelijk door wie ze geschreven zijn. Ze werden echter allemaal geschreven ten dienste van AIT.

Stichting AIT is ontwikkelaar, methodiek- en merkeigenaar van (alle varianten van) video-hometraining (VHT) en video-interactiebegeleiding (VIB) (www.aitnl.org). AIT is een netwerkorganisatie waarin een centraal landelijk bureau samenwerkt met meerdere samenwerkingspartners die de opleidingen verzorgen. Deze samenwerkingspartners zijn organisaties met veel ervaring op het gebied van VHT/VIB die, in samenwerking met AIT, de (bij)scholing verzorgen met betrekking tot het werkgebied waarin de samenwerkingspartner actief is. Het bevorderen en behouden van kwaliteit wat betreft de inhoud en organisatie van het werk en het

verder door ontwikkelen van de methodieken, staat centraal bij alle activiteiten. De methodieken worden ingezet in zorg en welzijn, kinderopvang en onderwijs. Via de samenwerkingsformule van AIT kunnen kwaliteiten op het gebied van VHT/VIB die centraal ontwikkeld zijn op en/of in samenwerking met het landelijk bureau en/of bij organisaties of particulieren, door alle aangesloten professionals en organisaties worden ingezet en toegepast. Hierdoor kunnen alle aangesloten organisaties beschikken over optimale kwaliteiten en capaciteiten van VHT en/of VIB.

Een aantal meelezers heeft meegewerkt bij het tot stand komen van dit boek. Dankzij hun waardevolle kennis en expertise bevat dit boek alle informatie die nodig is voor voldoende basiskennis over video-hometraining en video-interactiebegeleiding.

Dit boek kan gebruikt worden bij de introductiecursussen die gegeven worden door AIT en bij de modules 'video-hometraining/video-interactiebegeleiding' die gegeven worden door de hogescholen aan de studenten die de hogere sociale studies volgen.

Dit introductieboek kwam tot stand met medewerking van Margaret van Ruitenbeek (AIT) en Ton Stroucken (AIT), Josine Dekker (Hogeschool InHolland), Marije van Hoeckel (Fontys Hogescholen) en Gontien Wetselaar (Hogeschool Leiden). Met dank voor het meelesen en voor hun waardevolle inbreng.

Marij Eliëns, AIT

INLEIDING

Video-hometraining (VHT) en video-interactiebegeleiding (VIB) zijn methodieken die gericht zijn op het ondersteunen van het contact tussen het kind¹ en zijn ouders/opvoeders/begeleiders. Het uiteindelijke doel van VHT en VIB is het bevorderen en het optimaliseren van een gezonde sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind. Met VHT en VIB worden ouders/opvoeders/begeleiders attent gemaakt op de initiatieven die kinderen nemen om zich te kunnen ontwikkelen. Dit gebeurt door op microniveau een analyse te maken van het contact tussen het kind en zijn ouders/opvoeders/begeleiders. Een gecertificeerde professional (VHT-er en/of VIB-er) bespreekt dit vervolgens methodisch met hen aan de hand van geselecteerde videobeelden.

Ouders reageren meestal vanuit hun intuïtie, onbewust en met een vanzelfsprekende, natuurlijke interactie op hun kinderen. Deze intuïtieve, onbewuste, vanzelfsprekende communicatie wordt basiscommunicatie genoemd. Het inzetten of herstellen van de basiscommunicatie is de kern van de methodiek en vindt haar oorsprong in onderzoek in de periode 1979-1997 naar interacties tussen moeder en kind. Deze onderzoeken en theorieën vormen het fundament van de door Harrie Biemans ontwikkelde methodieken VHT en VIB. Later werden de methodieken gefundeerd door neurobiologisch onderzoek naar de hersenontwikkeling van kinderen en onderzoek naar hechtingsprocessen en communicatietheorieën.

Wanneer de begeleiding in de thuissituatie plaatsvindt met de biologische ouders spreken we van VHT. De begeleiding wordt dan uitgevoerd door een video-hometrainer (VHT-er). Een video-hometrainer kan een maatschappelijk werker zijn, een ambulante werker vanuit een wijkteam van de gemeente, een jeugdverpleegkundige of een andere zorg- of hulpverlener.

VHT is een vorm van professionele begeleiding voor ouders die vragen en/of problemen ervaren in de opvoeding van hun kind. De ontwikkeling van het kind staat centraal in de begeleiding. De professionele begeleider kijkt samen met de ouders hoe de ontwikkeling van het kind gestimuleerd kan worden door de ouders. Met behulp van korte video-opnames van de alledaagse omgang tussen ouder en

---

1 'Kind' kan hier ook gelezen worden als 'cliënt', 'leerling' of 'patiënt'. Waar 'ouder(s)', 'moeder' of 'vader' genoemd wordt, kan ook 'professional(s)' of 'pedagogisch medewerker(s)' gelezen worden.

kind wordt zichtbaar hoe de interactie verloopt. De VHT-er analyseert de opname en kijkt deze samen met de ouders methodisch terug. De ouders worden zich bewust van de ontwikkelingsinitiatieven van het kind en krijgen meer zicht op het functioneren van hun kind. Ouders worden daardoor geactiveerd en meer sensitief en responsief voor de behoeften van het kind.

Wanneer het gaat om andere opvoeders (bijvoorbeeld pleeg- of adoptieouders) of professionals die kinderen begeleiden, spreken we over video-interactiebegeleiding (VIB).

VIB is ook een vorm van professionele begeleiding die ingezet wordt als kwaliteitsinstrument voor deskundigheidsbevordering voor de professional zelf. Er worden video-opnames gemaakt van de dagelijkse omgang tussen de begeleider en het kind, de cliënt of de patiënt. Deze opnames worden methodisch teruggekeken, waarbij het accent altijd ligt op het prettige en geslaagde contact.

In hoofdstuk 1 leggen we uit wat basiscommunicatie is. Basiscommunicatie is het fundament van video-hometraining en van video-interactiebegeleiding. In dit hoofdstuk benadrukken we vooral de wijze waarop basiscommunicatie gebruikt en ingezet wordt om ouders en kinderen bewust te maken van de manier waarop ze van nature met elkaar communiceren om het samen prettig te hebben.

In hoofdstuk 2 beschrijven we de methodiek video-hometraining (VHT). Deze methodiek kunnen hulpverleners toepassen om ouders met opvoedingsvragen te helpen en te ondersteunen.

In hoofdstuk 3 komt de methodiek aan bod, wanneer deze niet wordt toegepast in een thuissituatie. Deze methodiek wordt dan video-interactiebegeleiding (VIB) genoemd. Het kan gaan om de begeleiding van een cliënt in een residentiële setting, of een patiëntje in een ziekenhuis, een kind van niet-biologische ouders, een leerling op school of om het vakmanschap van de professional zelf.

In hoofdstuk 4 bespreken we de theoretische achtergronden van de methodieken. Tot slot presenteren we in hoofdstuk 5 voorbeelden van de verschillende toepassingen.

1 BASISCOMMUNICATIE

De kern van beide methodieken

- 1.1 De behoefte om te communiceren is aangeboren
- 1.2 De kernpunten van basiscommunicatie
  - 1.2.1 Cluster 1: Initiatief en ontvangst
  - 1.2.2 Cluster 2: Uitwisseling in de kring
  - 1.2.3 Cluster 3: Overleg
  - 1.2.4 Cluster 4: Conflicthantering
- 1.3 Analyse van de basiscommunicatie
- 1.4 Samenvatting

In dit hoofdstuk gaan we in op de mogelijkheden tot communiceren, waarmee een kind al vanaf de geboorte is toegerust. Vervolgens behandelen we een aantal kernpunten van natuurlijke communicatie: de basiscommunicatie. We beschrijven de verschillende ontwikkelingsfasen van het kind, gerelateerd aan het leidinggeven aan het kind van de ouders/opvoeders/begeleiders/behandelaars in opvoedings- en begeleidingssituaties. Verder bespreken we in dit hoofdstuk de clusters waarin de basiscommunicatie is opgedeeld en hoe er met het basiscommunicatieschema methodisch naar beelden gekeken wordt.

1.1 De behoefte om te communiceren is aangeboren

Het vermogen waarmee elk mens basaal is toegerust om te communiceren, wordt basiscommunicatie genoemd. Ieder mens wordt geboren met de behoefte aan en het vermogen tot een prettig en geslaagd contact met zijn omgeving. Dit is de overtuiging van de wetenschappers die studie hebben verricht naar het spontane gedrag en de spontane interactie van een baby in contact met zijn omgeving. Uitgebreid onderzoek naar de interactiepatronen tussen ouders (met name moeders) en hun jonge kinderen toont steeds weer aan dat baby's vanaf het aller-eerste moment na hun geboorte zelf actief een bijdrage leveren aan het contact

met hun ouders.² Het hulpeloze kindje blijkt een wezentje te zijn dat al volledig is toegerust om contactinitiatieven te nemen en te beantwoorden. Hierbij blijkt wederzijdse afstemming essentieel te zijn. Deze afstemming, de wederzijdse beïnvloeding, is voorwaarde voor het plezier hebben in het contact met elkaar.

We communiceren met onze omgeving vanaf onze geboorte. Dwars door alle rangen, standen en culturen heen worden we geboren met de mogelijkheid om het ingewikkelde mechanisme dat we communicatie noemen, te herkennen, te interpreteren en erop te reageren.

Dit betekent dat het niet anders kan dan dat er een aantal wetmatigheden aan ten grondslag ligt waar we op intuïtieve wijze op reageren. Deze wetmatigheden vormen de elementen voor een gezonde en prettige communicatie zoals we die met elkaar op volkomen natuurlijke wijze gestalte geven. Baby's en heel jonge kinderen communiceren direct en puur. Met hun contactinitiatieven hebben zij geen andere bedoeling dan het leggen van contact. Doorgaans zijn deze initiatieven dan ook makkelijk als zodanig te herkennen. Hiermee zorgen baby's ervoor dat hun ouders/verzorgers aandacht hebben voor hun behoeften en voor hun ontwikkeling.

In onze groei als mens zijn de elementen van de basiscommunicatie op vanzelfsprekende wijze verweven. Als baby richten we ons op één volwassene tegelijk om daar intensief contact mee te hebben, waarbij het contact op zichzelf het doel is; de gesproken taal is dan nog van weinig betekenis. Naarmate we ons ontwikkelen, groeien onze communicatiemogelijkheden en breiden we deze uit met elementen zoals gesproken taal en het vermogen onze aandacht over meerdere mensen te verdelen. Communicatie wordt dan ook steeds meer een middel om iets anders tot stand te brengen, te bereiken. Deze wetmatigheden kunnen we beschouwen als de bouwstenen van interactie, waarbij het van belang is om ons te realiseren dat het ene element voortbouwt op het andere.

Wanneer we ouder worden, wordt onze communicatie ook ingewikkelder. Opgedane ervaringen en ingebakken patronen zorgen ervoor dat onze communicatie dan niet meer zo puur en eenduidig verloopt. We kunnen bijvoorbeeld andere dingen gaan zeggen dan we eigenlijk bedoelen, vinden of voelen. Op dat moment gaan de *inhoud* (het *wat*) en de *betrekking* (het *hoe*) van de communicatie door elkaar lopen. Dat kan verwarrend zijn. Het uitgangspunt is en blijft immers dat ieder mens er behoefte aan heeft dat zijn initiatieven herkend en erkend worden. Dit is een voorwaarde om het contact prettig te laten verlopen.

2 Deze processen zijn beschreven door Daniël Stern (1985/1998), met Colwyn Trevarthen (1979) en Mechthild en Hans Papoušek (1995) is hij een van de grondleggers van het begrip 'intersubjectivity' (wederkerigheid).

1.2 De kernpunten van basiscommunicatie

Video-hometraining (VHT) en video-interactiebegeleiding (VIB) kennen een specifieke opbouw die bestaat uit vijf aandachtsvelden die in de praktijk – door de analyse van duizenden beeldfragmenten van ouders en kinderen – ontstaan zijn. Deze aandachtsvelden zijn:

VHT	VIB
1 Basiscommunicatie	1 Basiscommunicatie
2 Dagelijks gezinsleven	2 Dagelijks leven/structuur van een (leef)groep
3 Ontwikkeling van het kind	3 Ontwikkeling van het kind/cliënt/patiënt
4 Ontwikkeling van de ouder	3 Ontwikkeling van de ouder of professional
5 Maatschappelijk functioneren van het gezin	5 Functioneren van de context of organisatie

Deze aandachtsvelden zijn systematisch opgebouwd, waarbij de basiscommunicatie de kern van de methodiek vormt van waaruit de andere aandachtsvelden worden vormgegeven.

In dit hoofdstuk richten we ons alleen op de basiscommunicatie, omdat dat de ‘onderlegger’ is voor de andere aandachtsvelden (de andere aandachtsvelden bespreken we in hoofdstuk 2).

Het werken vanuit de basiscommunicatie is de kern van VHT en van VIB. Het herkennen en (opnieuw) inzetten van basiscommunicatie is het fundament van VHT en VIB.

Biemans (1987) ontwikkelde daarvoor het basiscommunicatieschema. Dit schema wordt gebruikt om de video-opnames te analyseren en de interactieclusters, -patronen en -elementen te herkennen in de videobeelden van de alledaagse praktijk.

Het schema is verdeeld in vier clusters (linker kolom, zie tabel 1.1). Elk cluster bestaat uit patronen en bij elk patroon horen elementen waaraan we geslaagde interacties kunnen herkennen.

Tabel 1.1 Basiscommunicatieschema (bijlage 1)

Clusters	Patronen	Elementen
1 Initiatief en ontvangst (0 tot 6 jaar)	Attent zijn	<ul style="list-style-type: none"> • Toewenden/volgen • Aankijken • Vriendelijke intonaties • Vriendelijke gezichtsexpressies • Vriendelijke houdingen
	Afstemmen	<ul style="list-style-type: none"> • Meedoen • Ja-knikken • benoemen • Ja-zeggen
2 Uitwisseling in de kring (6+ jaar)	Kring vormen	<ul style="list-style-type: none"> • In kring betrekken • Rondkijken • Ontvangst bevestigen
	Beurten maken	<ul style="list-style-type: none"> • Beurt geven en nemen • Gelijke beurtverdeling
	Coöperatie	<ul style="list-style-type: none"> • Samen handelen • Elkaar helpen • Afstemmen: <ul style="list-style-type: none"> – op niveau – op tempo – op situatie
3 Overleg (12+ jaar)	Meningsvorming	<ul style="list-style-type: none"> • Mening: <ul style="list-style-type: none"> – geven – aannemen – uitwisselen – onderzoeken
	Inhoudelijkheid	<ul style="list-style-type: none"> • Onderwerpen: <ul style="list-style-type: none"> – aanreiken – uitwerken en uitdiepen
	Besluitvorming	<ul style="list-style-type: none"> • Afspraken: <ul style="list-style-type: none"> – voorstellen – overeenkomen – bijstellen
4 Conflicthantering (16+ jaar)	Tegenstelling benoemen	<ul style="list-style-type: none"> • Intenties onderzoeken
	Contact herstellen	<ul style="list-style-type: none"> • Terugvoeren naar de clusters 1, 2 en 3
	Onderhandelen	<ul style="list-style-type: none"> • Standpunten vaststellen • Regelingen overeenkomen

© Dekker & Biemans (1994). *Video-hometraining in gezinnen*.

De elementen (rechter kolom) zijn de kleinste interactie-eenheden van communicatie. Ze zijn duidelijk en objectief te herkennen op videobeelden. Analyses van videobeelden aan de hand van dit schema maken duidelijk welke elementen aanwezig zijn en welke elementen ontbreken in een interactie.

Patronen (middelste kolom) zijn grotere communicatie-eenheden die de interactie vormgeven. Ze zijn herkenbaar in video-opnames van vijf tot tien minuten. Het bovenste cluster vormt de basis waarop de volgende clusters voortbouwen. Hetzelfde geldt voor de weergegeven patronen en elementen.

1.2.1 Cluster 1: Initiatief en ontvangst

De heel jonge baby is al actief ingesteld op de ander, met name op de ouders. De oogjes openen, toewenden, strekken van armen of benen, het zijn allemaal signalen waarmee de baby om aandacht kan vragen en de ouder uitnodigt om mee te doen. Onderzoekers hebben hieruit afgeleid dat er sprake is van een vastliggend vermogen van baby's om contact uit te lokken. Van deze bevindingen is de kern-eenheid initiatief-ontvangst afgeleid.

Deze kerneenheid vormt het fundament van interactie. Kinderen, mensen, nemen initiatieven en wanneer deze ontvangen worden, is er contact. Jonge kinderen sturen via lichaamstaal al heel jong mede de communicatie. Moeder en baby maken via lichaamstaal elkaar hun emoties kenbaar. Zij regelen hierdoor op een eigen persoonlijke manier hun onderlinge verhouding.

Contactinitiatieven

Baby's en jonge kinderen laten contactinitiatieven zien door toewenden en oogcontact. Vaak maken ze daar dan kleine geluidjes bij en nodigen ze de ouders op deze manier uit om contact met hen te maken. Wanneer de ouders deze initiatieven beantwoorden met toewenden, oogcontact en geluidjes, is er sprake van interactie. Het imiteren van de geluidjes en gezichtsexpressies wordt ook wel 'spiegeling' genoemd. Zowel de ouder als het kind kan reageren door te spiegelen.

Handelingsinitiatieven

Wanneer baby's wat ouder worden gaan ze grijpen, pakken, bewegen, voetjes in de mond enzovoort. Dit zijn de initiatieven die baby's hebben om tot handelen te komen of om nieuwe handelingen te leren. Ouders ondersteunen de handelingsinitiatieven door ze te zien, te benoemen en het kind te helpen tot een geslaagde handeling te komen. Meestal helpen de ouders het kind letterlijk de handeling tot een goed einde te brengen (door bijvoorbeeld het handje vast te houden). Ouders en kind kunnen vervolgens samen genieten van het gelukte resultaat, wat het contactplezier verhoogt. Het kind wordt daardoor weer uitgenodigd door de ouder

om een nieuwe, soms nog moeilijkere poging te wagen. Kinderen werken op deze manier aan hun eigen ontwikkeling. Ze hebben van nature de behoefte om zich te ontwikkelen en nieuwe onbekende handelingen te ontdekken. Ouders en andere opvoeders hoeven dit in feite alleen maar te volgen en te ondersteunen.

Interactie is voorwaarde voor ontwikkeling

Beide initiatieven, contact- en handelingsinitiatieven, zijn een zeer wezenlijk onderdeel van de ontwikkeling van het kind. Ouders helpen het kind door te laten zien dat ze genieten van het oogcontact, ze zijn blij met het eerste lachje, tonen enthousiasme over de eerste pogingen tot kruipen en zijn trots op de eerste stapjes.

Tijdens de uitwisseling van positieve emoties en intenties hebben ouder en kind ontspannen aandacht voor elkaar. Ontspannen aandacht blijkt uit de lichaamstaal én uit de gesproken taal.

Wanneer de baby zich prettig voelt in contact, zich gezien en gehoord voelt door de ander, heeft dit grote invloed op zijn emotionele ontwikkeling en de wijze waarop hij later relaties aan zal gaan. Door de wederkerigheid in contact ontstaat er voor de baby een verbinding met de wereld om hem heen, die gebaseerd is op veiligheid en voorspelbaarheid. Onderzoeken naar de neurobiologische ontwikkeling van de hersenen bij baby's hebben dit bevestigd (Rixsen-Walraven, 2002).

Ontvangst en ontvangstbevestiging

Het cluster 'initiatief en ontvangst' vormt het fundament van de interactie tussen ouders en kinderen. Kinderen, mensen, nemen initiatieven en wanneer deze opgemerkt en erkend worden, wordt dit in de basiscommunicatie 'ontvangst' genoemd. Ontvangen wil zeggen dat je de ander laat weten dat je de ander gehoord en/of gezien hebt. Een goede ontvangst is voorwaarde voor contact met elkaar. Kinderen hebben de neiging om hun initiatieven net zo lang te herhalen tot zij ontvangstbevestiging hebben gekregen. In de dagelijkse omgang kan dit weleens als zeuren worden uitgelegd of ervaren, maar in feite geeft het kind de ander steeds opnieuw de kans alsnog te laten merken dat hij de bedoelingen van het kind gezien of gehoord heeft.

We kunnen ontvangen door te herhalen wat we van de ander gehoord hebben en ook door te benoemen wat we de ander zien of horen doen. Wanneer dit op instemmende toon gebeurt, laten we de ander weten dat we hem volgen en blijven we met de ander in contact. Dit wordt dan een ontvangstbevestiging genoemd.

Het cluster initiatief en ontvangst kenmerkt zich door een aantal verbale en non-verbale elementen. Al deze elementen vormen samen de patronen 'attent zijn' en 'afstemmen'.

Tabel 1.2 Cluster 1 in de basiscommunicatie

Cluster 1	Patronen	Elementen
Initiatief en ontvangst (0 tot 6 jaar)	Attent zijn	<ul style="list-style-type: none"> • Toewenden/volgen • Aankijken • Vriendelijke intonaties • Vriendelijke gezichtsexpressies • Vriendelijke houdingen
	Afstemmen	<ul style="list-style-type: none"> • Meedoen • Ja-knikken • Benoemen • Ja-zeggen

Het bovenste cluster wordt gezien als de basis van de interactie. De twee centrale patronen in dit cluster beschrijven we gedetailleerd in de volgende paragrafen.

Attent zijn

Door attent te zijn op elkaar – hetgeen tot uitdrukking komt door de elementen toewenden, elkaar aankijken en vriendelijke intonatie, gezichtsuitdrukking en houding – maak je kenbaar aandacht te hebben voor elkaar. Attent zijn is vaak de eerste voorwaarde voor het herkennen van een initiatief.

Toewenden is een belangrijk element van attent zijn, omdat hierdoor een begin van een interactie kan ontstaan. Als de ouder vervolgens ingaat op dit toewenden van het kind, kan een reeks van interacties met elkaar tot stand komen. Zowel verbaal als non-verbaal attent zijn worden dan vormgegeven. Voorbeelden van non-verbaal attent zijn: het lichaam toewenden naar degene die aanwezig is en/of contact maakt in een uitnodigende of belangstellende houding, de ander aankijken of toelachen. Lichaamstaal speelt hierin een grote rol. Baby's en peuters hanteren veel lichaamstaal. Biemans (1980): 'Hoe jonger het kind hoe sterker zijn lichaamsstaal is: charmeren, spontaan contact. Als het jonge kind ontvangen wordt is het meteen stralen, zich zichtbaar prettig voelen, bij ouderen komt dat ook op gang maar iets meer versluierd'. Naarmate het kind ouder wordt, nemen de verbale contactinitiatieven en de verbale reacties hierop een belangrijker plaats in. De toon van het gesprokene heeft grote invloed op het tonen van (verbale) toewending. Voorbeelden van verbaal toewenden zijn het bevestigen dat het initiatief herkend is door 'ja ...' te zeggen of wat is gezegd te herhalen in andere bewoordingen. Hierbij is het gebruik van een *vriendelijke intonatie* essentieel.

Afstemmen

Een vriendelijke intonatie, oogcontact en toewenden vormen het begin van een goed contactmoment tussen ouder en kind. De noodzakelijke volgende stap is dat deze herkenning van het contactinitiatief actief aan het kind wordt teruggegeven. Door instemmend te volgen wat het kind doet geeft de ouder niet alleen aan dat hij begrijpt wat het kind wil, maar hij geeft ook gelegenheid om het contact uit te bouwen. Afstemming komt tot uitdrukking door onder andere mee te doen, ja te knikken, 'ja' te zeggen, instemmend te benoemen.

Als het initiatief door de ouder wordt ontvangen, krijgt het kind doorgaans een 'ja'-reactie ('Doe het maar', 'Laat maar eens zien', 'Vertel maar eens', 'Ik kom zodra ik de pan met aardappelen heb afgegoten'). Daarentegen zal de ouder, zelfs als hij attent is op het kind, maar het initiatief niet opmerkt (of als hij het initiatief wel opmerkt en niet zo goed ontvangt) met een 'nee'-boodschap reageren ('Laat dat', 'Blijf stil zitten', 'Zo gek krijg je mama niet').

Afstemmen betekent dus op een positieve manier ingaan op hetgeen het kind aanreikt. Het ontvangen kan ook aangevuld worden met het geven van een eigen idee of een aanvulling of een tip. Dit schept de mogelijkheid tot verdere exploratie en verdieping van de interactie tussen ouder en kind. Er ontstaan dan langere positieve reeksen met gevarieerdere interacties, waardoor contactgroei gestalte krijgt. Dit is zeker belangrijk als kinderen ouder worden, met name in het contact met volwassenen.

Een belangrijke vaardigheid in afstemmen is het (*instemmend*) *benoemen*. Instemmend benoemen wil zeggen dat hetgeen het kind doet of hetgeen de ouder zelf doet of vindt op een prettige conversatietoon met woorden wordt begeleid. Het gaat er bij het benoemen van het eigen handelen van de ouder (of hulpverlener) om zowel dit handelen als het gevoel aan te geven. Instemmend benoemen is ook mogelijk in overlegsituaties. Het gaat dan om het benoemen van de inbreng van de andere deelnemers aan het overleg (bijvoorbeeld: 'Jij wilt dat er ook aandacht besteed wordt aan de aankleding van de ruimte in het nieuwe gebouw'). Door instemmend benoemen wordt er een sfeer in het gezin of de overlegsituatie gecreëerd waarin het nemen van initiatieven wordt gestimuleerd. Instemmend benoemen in een gezinssituatie geeft het kind de mogelijkheid te volgen wat de ander, bijvoorbeeld de moeder, gaat doen. Het kind kan zich hierop afstemmen en dan in de communicatie de beurt nemen.

Afstemmen betekent dat je aansluit bij de ander voor wat betreft het niveau, het tempo en de emotie. Afstemming op een baby ziet er totaal anders uit dan afstemming op een puber. Bij afstemming is het essentieel dat je de ander actief laat weten dat je hem ziet en hoort op een manier die passend is; dat is de al eerder genoemde ontvangstbevestiging. Dit wordt bijvoorbeeld zichtbaar door aan de